

Önvédelem és jogos védelem a mai nemzetközi jogban

I.

Kevés olyan jogintézmény van, amelyre az államok annyit hivatkoztak, mint a jogos védelem intézményére, ezzel ugyanis bármikor ürügyet lehetett találni a fegyveres erő használatára és erkölcsileg igazolni lehetett a közvélemény előtt nem szimpatikus vagy akár jogtalannak tartott akciókat is. Így pl. 1914-ben a Német Birodalom a semleges Belgium területén keresztül támadta meg Franciaországot és az általa is garantált semlegesség megsértését az önvédelem jogával próbálta igazolni¹, azt állítván, hogy Franciaország belga területen kíván Németország ellen felvonulni.² Az önvédelem jogára hivatkozott Japán 1931-ben Kína megtámadásakor a Nemzetek Szövetsége előtt (érvelését egyébként nem fogadták el)³, majd ugyanezzel kívánták magukat menteni a második világháború után a német háborús főbűnösök Norvégia megtámadásának vádjá alól.⁴ Az önvédelemre hivatkozva védték magukat a japán háborús főbűnösök is Franciaország, Hollandia, Nagy-Britannia és az Egyesült Államok ellen indított támadó háború vádjával szemben.⁵

Az ENSZ Alapokmányának elfogadása után a fegyveres erő elsőként való használata jogellenesnek minősült, így az agressziót elkövető államok még inkább igyekeztek cselekvéseiket valamilyen módon jogosnak feltüntetni, s erre az önvédelemre vagy a jogos védelemre való hivatkozás tűnt a legalkalmasabbnak. Így pl. Izrael az iraki Tamuzban levő atomreaktort 1981. június 7-én lebombázta. Ezt az izraeli akciót az ENSZ Biztonsági Tanácsa 1981.

¹ A birodalmi kancellár a birodalmi gyűlés (Reichstag) 1914. aug. 4-i ülésén jelentette ki az azóta híressé vált mondást: „Wir sind in Notwehr und Not kennt kein Gebot.” (Vö. O. Nette: Die belgische Frage, Zeitschrift für Völkerrecht VIII. Band, 1914. 747. p.)

² A német kormány Belgiumhoz intézett, 1914. augusztus 2-án kelt német nyelvű jegyzéke megállapítja: „Der Kaiserlichen Regierung liegen zuverlässige Nachrichten von über den beabsichtigten Aufmarsch französischer Streitkräfte an der Maas-Strecke Givet-Namur. Sie lassen keinen Zweifel über die Absicht Frankreichs, durch belgisches Gebiet gegen Deutschland vorzugehen.” (K. Strupp: Die Vorgeschichte und der Ausbruch der Kriege von 1914. Zeitschrift für Völkerrecht. VIII. Band. 1914, 737. p.)

³ Így a kérdés vizsgálására 1931. december 10-én kijelölt Lytton-bizottság a Tanácsnak adott jelentésében megállapította: „The military operations of the Japanese troops during this night... cannot be regarded as measures of legitimate defence.” (D. Bowett: Self-Defence in International Law. Manchester, 1958. 32—33. p.)

⁴ Vö. International Military Tribunal (Nuremberg) Judgment and Sentences, American Journal of International Law. 1947. Vol. 41. 206—207. p.; és G. Schwarzenberger: International Law as applied by International Courts and Tribunals Vol. II. The Law of Armed Conflict, London, 1968. 28. p.

⁵ Így a Távol-keleti Nemzetközi Katonai Törvényszék előtt folyó eljárásban a japán háborús főbűnösök azzal védekeztek, hogy a japán katonai műveletek Franciaország, Hollandia, Nagy-Britannia és az Egyesült Államok ellen „igazolható önvédelmi intézkedések” (justifiable measures of self-defence) voltak, mivel ezek a hatalmak gazdasági kényszerintézkedéseket foganatosítottak Japán ellen. (I. Brownlie: International Law and the Use of Force by States, Oxford, 1963. 25 p.)

június 19-én egyhangúlag hozott határozata jogtalan támadásnak minősítette,⁶ M. Begin izraeli miniszterelnök viszont a támadást „jogos védelmi hadműveletnek” tüntette fel.⁷ Hasonló módon védekezett az Egyesült Államok a Nemzetközi Bíróság előtt az 1984-ben indult perben, melyet Nicaragua indított ellene területi felségjogának megsértése és kikötőinek elaknásítása miatt. Az Egyesült Államok képviselője — amikor kérte a Bíróságot, hogy Nicaragua keresetét utasítsa el — többek között azt állította, hogy a fegyveres erőt az ENSZ Alapokmánya 51. cikkének megfelelően „jogos védelemből” alkalmazta és ennek megítélése nem a Bíróság, hanem a Biztonsági Tanács feladata.⁸ Az USA cselekményét egyébként egy, az ENSZ Biztonsági Tanácsában beterjesztett javaslat — mely tizenhárom igenlő szavazatot kapott (egyedül Nagy-Britannia tartózkodott) — jogtalanak minősítette,⁹ a határozat azonban az USA vétője miatt nem jött létre. Érvényes viszont a Nemzetközi Bíróság 1984. május 10-én kelt határozata, mely kimondta: „A szuverenitáshoz és a politikai függetlenséghez való jogot — amely Nicaraguát éppúgy megilleti, mint a régió, vagy a világ bármely más államát — a maga egészében tiszteletben kell tartani és semmilyen módon nem lehet veszélyeztetni olyan katonai vagy katonai jellegű tevékenységgel, amelyek a nemzetközi jog alapelveinek értelmében tilosak, nevezetesen egyrészt azon alapelv alapján, amely szerint az államok nemzetközi kapcsolataikban kötelesek tartózkodni bármely állam területi épsége vagy politikai függetlensége ellen irányuló erőszaktól vagy az azzal való fenyegetéstől, valamint azon alapelv értelmében, amely az államoknak arra a kötelezettségére vonatkozik, hogy ne avatkozzék bele más állam belügyeibe. Ezeket az alapelveket, mind az Egyesült Nemzetek Szervezetének Alapokmánya, mind az Amerikai Államok Szervezetének Alapokmánya egyaránt tartalmazza.”¹⁰

Ennek megfelelően előzetes rendszabályként (provisional measures) a Bíróság elrendelte: „Az Egyesült Államok azonnal szüntessen meg minden olyan akciót — különösen aknák elhelyezését —, mely korlátozza, elzárja vagy veszélyessé teszi a nicaraguai kikötőkbe való ki- vagy belépést...”¹¹ A Nemzetközi Bíróság tehát már az eljárás kezdetében hozott első döntésében jogtalanak minősítette az amerikai akciót.

Az idézett esetek mindegyikében nemzetközi szervek, vagy a nemzetközi közvélemény által jogtalanak minősített cselekményeket öltöztettek a jogos védelem köntösébe, s úgy tűnik, van bizonyos igazság G. Clémenceau volt francia miniszterelnök meglehetősen cinikus véleményében, aki a locarnói szerződést bírálva megállapította, hogy amióta államok és háborúk vannak, minden háborút védekező jellegűnek kiáltanak ki, ezért megállapítása szerint: „Egy nemzet, amely háborút akar, mindig a jogos védelem állapotában van.”¹²

⁶ „Le Conseil de sécurité... 1) Condamne vigoureusement l'attaque militaire menée par Israël, en violation flagrante de la Charte des Nations Unies et des normes de conduite internationale... (Vö. Ch. Rousseau: Chronique des faits internationaux, Revue Générale de Droit International Public, 1982. 163. p.)

⁷ Ch. Rousseau: uo. 161. p.

⁸ Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua, Jurisdiction and Admissibility, Judgment I. C. J. Reports, 1984. 91. pont, 432. p.

⁹ „The Security Council... 1. Condemns and calls for an immediate end to the mining of the main ports of Nicaragua which caused the loss of Nicaraguan lives and injuries to nationals of other countries as well as material damage serious disruption to its economy and the hampering of free navigation and commerce there by violating international law;...” (International Legal Materials. Vol. XXIII. 1984. Number 3. 669. p.)

¹⁰ Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua Provisional Measures, Order of 10 May 1984. I. C. J. Reports 1984. 187. p.

¹¹ I. C. J. Reports, uo. 187. p.

¹² G. Clémenceau: Grandeurs et Misères d'une Victoire, Paris, 1930. 282. p.

Az államok között kifejtett jogos védelem fogalmát a történelem folyamán többféle értelemben használták. Így jogos védelemnek tekintik egy állam védekezését fegyveres agresszió ellen, de gyakran azért hivatkoznak rá, hogy igazoljanak egy olyan rendszabályt, melyet az állam valamely általa megsértettnek tekintett joga megvédésére fogatosított, végül sokan létfontosságúnak tekintett érdekek védelmét értik alatta.¹³ Az eltérés részben talán azzal is magyarázható, hogy a jogos védelem intézménye az államon belüli jogrendszerekben alakult ki először, amelyekben a jogi fogalmat hasonló, de egymástól mégis különböző értelemben munkálták ki.

A jogos védelem fogalmát már a római magánjog is ismerte¹⁴ és részletesen szabályozták ezt az intézményt a modern jogrendszerek is anélkül, hogy a jogos védelemnek pontos és egységes belső jogi fogalma lenne. A common law országokban például a jogos védelem fogalma a jóval szélesebb „önvédelem” (self-defence) fogalmában található és egyformán része a büntetőjognak és a polgári jognak. Ezekben a rendszerekben ez a fogalom gyakorlatilag szinonim a „self-help” intézményével, vagyis azzal a joggal, hogy magunk tegyünk igazságot.¹⁵ Ennek megfelelően az angolszász nemzetközi jogászok mind a mai napig nem nagyon használják a kontinentális jogrendszerekben általános „jogos védelem” kifejezést,¹⁶ helyette egyszerűen csak self-defence-ről beszélnek,¹⁷ (holott — mint erről még szó lesz — a két kifejezés két különböző fogalmat takar). Az európai kontinensen viszont a jogos védelem fogalma a büntetőjogba került, mint kivétel az önhatalom tilalma alól. A jogos védelem az egyes jogrendszerekben rendszerint megegyezik abban, hogy csak akkor kerülhet alkalmazásra, amikor a fenyegetett személynek nem áll rendelkezésre más eszköz a jogellenes erőszak elhárítására, a védelem egyetlen célja továbbá a jogtalan erőszak megszüntetése, általánosan elfogadott az is, hogy jogszerű a védelem akkor is, ha a támadás nem a védekező, hanem egy harmadik személy felé irányul és végül, hogy a jogos védelem állapota attól kezdve megszűnik, amikor a jogtalan támadás véget ér.¹⁸ Eltérés van ezzel szemben az egyes jogrendszerekben abban, hogy melyek azok a javak, amelyek védelme érdekében a jogos védelemre lehet hivatkozni, hogy a jogos védelem egy jogosultság vagy csupán egy körülmény, amely a védekező bűnösségét kizárja, továbbá abban, hogy jogos védelem túllépése esetén a túllépő mennyiben felelős vagy mikor nem büntethető stb.¹⁹ Teljesen érthető, hogy a különböző jogrendszerek sajátos jogi gondolkodását képviselő nemzetközi jogászok a jogos védelem nemzetközi jogi fogalmában is eltérő koncepciókat vallanak, melyet az is elősegít, hogy az utóbbi évtizedekben a nemzetközi jog is gyökeres változásokon esett át, amelyek közvetlenül érintették a jogos védelem intézményét a nemzetközi jogban, ezeket a változásokat azonban a nemzetközi jog művelői nem egyformán értékelték. Így pl. — amint

¹³ Vö. J. Zsuzsák: La notion de légitime défense en droit international. *Annuaire de l'Institut de Droit International* Session de Wiesbaden, Vol. 56. 1975. 2. p.

¹⁴ Így pl. a XII. táblás törvény nem büntette azt, aki az éjjeli, vagy a fegyverekkel védekező tolvajt megölte, a jogos védelem egyébként kivétel volt az erőszakos jogérvényesítés tilalma alól, ezt a tilalmat általános jelleggel először a lex Julia de vi privata, Caesar egy törvénye mondta ki. (Vö. Brósz R.—Pólay E.: Római jog. Budapest, 1974. 100. p.)

¹⁵ J. Zsuzsák: i. m. 6—7. p.

¹⁶ Pl. „légitime défense”, „legítima defensa”, „legittima difesa”, „legitime Verteidigung”, stb.

¹⁷ Pl. L. C. Green: Armed conflict, war and self-defence, *Archiv des Völkerrechts*, Tübingen vol. 6. 1956—1957. No. 4., M. S. McDougal: The Soviet—Cuban quarantine and self-defence, *A. J. I. L.* 1963. Vol. 57.; M. H. Weightman: Self-Defence in International Law, *Virginia Law R.* 1951. 1095. és köv. p. stb.

¹⁸ Vö. E. Giraud: La théorie de la légitime défense, *Recueil des Cours*, 1934. Tome 49. 706—710. p. és J. Zsuzsák: i. m. 7. p.

¹⁹ Lásd erről J. Zsuzsák: i. m. 7—9. p.

erről még szó esik — a mai napig eltérnek az egyes szerzők nézetei abban, hogy mi a viszony az ún. klasszikus nemzetközi jog által biztosított önvédelmi jog és az ENSZ Alapokmány 51. cikkében foglalt jogos védelem között.

A jogos védelem a nemzetközi jogban sokban eltér a belső jog hasonló intézményéhez képest. Mint J. Zsurek, a Nemzetközi Jogi Intézet számára készített jelentésében helyesen megállapítja, a jogos védelem által elfoglalt hely a nemzetközi jogban sokkal fontosabb, mint az államon belüli jogban, ugyanis míg ez utóbbiban az a célja, hogy biztosítsa olyan kivételes helyzetben a jog betartását, amikor a közhatalom nem tudja fenntartani a rendet, a nemzetközi jogban ezzel szemben az állam jogainak normális védelmi rendszerét jelentette,²⁰ hiszen itt közhatalom egyáltalán nem működött. A jogos védelem másfelől — mint intézmény és terminológia — a nemzetközi jogban csak viszonylag rövid múltra tekinthet vissza. *Az általános nemzetközi szokásjogban ugyanis nem volt jogos védelem*, ennek a kifejezésnek nem is lett volna értelme, hiszen mivel a háború megengedett volt, így jogosnak minősült nemcsak a védelem, hanem maga a támadás is. Mint Jimenez de Aréchaga és mások is megállapítják, *ahhoz, hogy a védelem jogos legyen az szükséges, hogy maga a támadás jogtalannak minősüljön*.²¹ Ennek megfelelően a múlt században az „önvédelem” kifejezés volt használatos, mely nemcsak elnevezésében, de tartalmában is különbözött a jogos védelemtől.

Az önvédelem, valamint a szükséghelyzetben alkalmazható szükségcselekmény jogát a nemzetközi jog tudományában többnyire az *önfenntartás* jogából vezették le. Az önfenntartáshoz való jogot a leglényegesebb és legfontosabb jognak tekintették, mely — mint H. Wheaton írja — az összes többi, az államot megillető jog alapjául szolgál.²² E jog tartalma E. Vattel megállapítása szerint az, hogy az államnak joga van mindenre, ami szolgálhatja a közvetlen veszély és olyan körülmények elhárítását, melyek pusztulását okozhatják.²³ Miután az önfenntartáshoz való jogot lényegesebbnek tartották, mint a másik állam függetlenségének tiszteletben tartására vonatkozó kötelezettséget, ezzel a másik állam jogának megsértését legalizálni lehetett.²⁴ Ez a szemlélet napjainkban is megtalálható. Így pl. F. Berber a történelemben előfordult számos szükségcselekmény felsorolása után azokat az önfenntartás jogából vezeti le,²⁵ a német nyelvű nemzetközi jogi lexikon pedig az önvédelem fogalmát az önfenntartási jog (Selbsterhaltungsrecht) címszó alatt tárgyalja.²⁶ R. C. Hingorani indiai jogász pedig egyenesen azon a véleményen van, hogy „...az önfenntartás és önvédelem kifejezések egy és ugyanazon dolog megjelölésére szolgálnak”.²⁷ Részben ezzel a felfogással magyarázható, hogy többen úgy vélik, hogy a jogos védelem jelentősen különbözik a belső

²⁰ J. Zsurek: i. m. 10—11. p.

²¹ E. Jimenez de Aréchaga: *Derecho constitucional de las Naciones Unidas* (Comentario teórico-practico de la Carta Madrid, 1958. 399. p.; és *La legitima defensa individual en la Carta de las Naciones Unidas*, *Estudios de Derecho Internacional*, Homenaje al Profesor Camilo Barcia Trelles, Zaragoza, 1958. 327. p.) J. Kunz ugyancsak megállapítja, hogy csak a háború jogának korlátozása vagy megtiltása teszi az önvédelmet jogilag jelentőssé (legally meaningful). (J. Kunz: *Individual and Collective Self-Defence in Article 51 of the Charter of the United Nations*. A. J. I. L. 1947. Vol. 41. 876. p. C. A. Pompe ugyanezt a gondolatot fejezi ki: „...a positive right of self-defence can only exist in a legal order in which the freedom to resort to force political ends in abolished or restricted...” (Aggressive War an International Crime Gravenhage, 1953. 49. p.)

²² H. Wheaton: *Elements of International Law*. The Literal Reproduction of the Edition of in the *Classics of International Law* Oxford—London, 1936. 75. p.

²³ E. Vattel: *Le droit des gens ou principes de la loi naturelle, appliqués à la conduite et aux affaires des nations et des souverains*, London, 1758. Vol. II. XVII. 332. p.

²⁴ Vö. E. I. Szakunov: *Szamooborona v mezdunarodnom prave*, Moszkva, 1973. 48. p.

²⁵ F. Berber: *Lehrbuch des Völkerrechts* München—Berlin, 1962. Band I. 196—197. p.

²⁶ Strupp-Schochauer: *Vörterbuch des Völkerrechts* Dritter Band, Berlin, 1962. 255—257. p.

²⁷ R. C. Hingorani: *Modern International Law*, New York, 1979. 223. p.

jog hasonló intézményétől és lényegét tekintve a nemzetközi jogilag tilos cselekmények legalizálására szolgál.²⁸

Szűkebb értelemben az „önfenntartás” kifejezést gyakran valóban úgy használták, mint az államnak azt a jogát, hogy a fenyegető veszélyt elhárítsa, azaz mint az önvédelemhez való jogot, és az ilyen értelemben használt önfenntartás rendeltetése az állam területi sérthetlenségének és politikai függetlenségének védelme volt.²⁹ Az önfenntartás jogát fel lehetett használni egyéb erőszakos cselekmények igazolására is, így gyakran nem tettek különbséget a végszükség és a jogos védelem között sem a tudományban,³⁰ sem az állami gyakorlatban. Ez utóbbira jó példa a nemzetközi jog tudományában gyakran idézett és mintaesetnek tekintett „Caroline” ügy,³¹ amelyre még a Nemzetközi Katonai Törvényszék is hivatkozott a nürnbergi perben Norvégia német megszállásával kapcsolatban.³² A „Caroline” egy kis gőzhajó volt, mely a Niagara közlekedve az akkor Nagy-Britanniához tartozó Kanadában harcoló felkelők számára szállított utánpótlást az Egyesült Államok területéről. Ennek megakadályozása céljából egy brit kommandó 1837-ben behatolt az USA területére és ott elsüllyesztette a Caroline-t. Ezzel kapcsolatosan 1838. február 6-án Fox, Nagy-Britannia nagykövete ezt írta az USA külügyi államtitkárának: „A Caroline gőzös kalózzellege, valamint az önvédelem és az önfenntartás szükségessége, amely miatt Ófelsége alattvalói cselekedtek elsüllyesztve a hajót, kellően megalapozottnak látszik.”³³ A Caroline-ügy nézetem szerint inkább a szükséghelyzetre példa,³⁴ mint az önvédelemre — mivel a sértett állam, az USA nem indított támadást Kanada ellen —, a brit akció egyébként nem is az Egyesült Államok ellen irányult, csupán a magánszemélyek elleni fellépést az USA területén hajtották végre. Jogos védelem viszont csak egy állam, vagyis *egy nemzetközi jogalany támadó cselekvésével szemben fejthető ki*. Bárhog is ítéljük meg a kérdést, az kétségtelen, hogy a brit kormánynak egy későbbi, 1840. december 29-i keltezésű jegyzéke viszont már az önfenntartást nem is említve kizárólag jogos védelemre hivatkozik.³⁵ Érdemes megjegyezni egyébként, hogy habár maga a háború megengedett volt, az akkori nemzetközi jog mégis tiltotta már az állam becsülete és méltósága, területi épsége elleni cselekményeket, azaz olyan jogsértéseket, melyek pedig a háborúhoz képest sokkal kisebb veszélyt és sérelmet jelentettek az állam számára. Ezen kisebb jogsértések elkövetése sem jelentett azonban gondot az állam számára, könnyen kibújhatott a felelősség alól.

²⁸ Vö. J. Basdevant: *Régles générales du Droit de la Paix*, Recueil des Cours, 1936. Tome 58. 539—550. p.; P. Lamberti Zanardi: *La legittima difesa nel Diritto Internazionale*, Milano 1972. 119—120. p.

²⁹ E. I. Szkakunov: i. m. 48—49. p.

³⁰ Így pl. Kazanszkij orosz nemzetközi jogász 1902-ben megjelent tankönyvében így ír: „Az önfenntartáshoz való jog lényegét tekintve ugyanaz, mint a végszükség, vagy a jogos védelem. (Idézi: Szkakunov: i. m. 51. p.) Ez a felfogás egyébként még napjainkban is előfordul, így I. von Münch a jogos védelem és szükséghelyzet fogalmát a „Notrechte” kifejezés alatt említi, mintegy azonosítva a kettőt, amely a német terminológiában („Notwehr” és „Notstand”) tényleg hasonlít is. (I. von Münch: *Völkerrecht*. Zweite Aufl. Berlin, New York, 1982. 225. p.)

³¹ Az ügyet részletesen ismerteti R. Y. Jennings: *The Caroline and McLeod Cases*, A. J. I. L. Vol. 32. 1938. 82. és köv. p.; D. Bowett: i. m. 58—60. p.; J. Delivanis: *La légitime défense en Droit International*, Paris, 1971. 13—15. p.

³² Vö. The American Journal of International Law, 1947. Vol. 41. 205. p.

³³ I. Brownlie: i. m. 42. p.; D. Bowett: i. m. 58—59. p.

³⁴ A régebbi szerzők között ezen a nézetén van A. Faatz: *Notwehr und Notstand im Völkerrecht*. Inaugural-Dissertation, Greifswald, 1919. 52—53. p.; Az ENSZ-ben folyó kodifikáció során R. Ago, a felelősségi tervezet második előadója a Caroline-ügyet a szükséghelyzet egyik olyan példájául említi, amikor az állam kénytelen valamely cselekményt idegen állam területén végrehajtani. (Vö. *Annuaire de la Commission du Droit International*, 1980. Vol. II. Première partie, 38. p.)

³⁵ A jegyzék szerint a „Caroline” elsüllyesztése „was an act in the strictest sense of self-defence, rendered absolutely necessary, by the circumstances of the occasion, for the safety and protection of Her Majesty's subjects”. (Lásd P. Lamberti Zanardi: i. m. 47. p.)

Az önfenntartás joga ugyanis a természetjogi felfogás szerint minden, egyébként jogtalannak tekintett cselekvésre igazolást adhatott, így lehetővé tette az állam számára azt is, hogy idegen államterületen megelőző aktusokat fogantatosítson még az ellene indult fegyveres támadás előtt,³⁶ ennél fogva — mint Nagendra Singh megállapítja — az önfenntartás joga gyakrabban jelentett intervenciót, mint önvédelmet.³⁷

Ami az önvédelmi jogot illeti, bár igen sokféle jog védelmére használták, de mégsem volt teljesen korlátlan, legalábbis a nemzetközi jogászok igyekeztek azért bizonyos fokig korlátozni, így H. Grotius szerint „az önvédelem indokolt az állam vagyonának, alattvalói életének és azok vagyonának megóvása érdekében, de nem védekező jellegű az olyan közháború, amely csupán a szomszéd hatalmának gyengítését célozza”.³⁸ Később egyesek főleg az igazságos háború igazolására használták az önvédelem intézményét, így pl. Y. de la Brière, vagy Hans Kelsen,³⁹ az önvédelem azonban erkölcsi és politikai fogalom volt, a megengedett háború korában nem rendelkezett jogi színezettel⁴⁰ éppen úgy, mint ahogy a háború is inkább tényleges állapot volt, amelyhez azonban a nemzetközi jog meghatározott következményeket fűzött.⁴¹ Ez a következmény azonban nem valamiféle felelősségi viszony létrejöttelét jelentette, hiszen a háború nem volt tilos, így csupán annyit jelentett, hogy a háborút a nemzetközi hadijog szabályai szerint kellett indítani és viselni. Az önvédelem jogából fejlődött aztán ki a jogos védelem, mint a belső jog értelmében használt fogalom, és pedig akkor, amikor a háborúindítás jogát korlátozták. Ilyen korlátozást vezetett be a Nemzetek Szövetségének Egyezségokmánya, amely megtiltotta a Szövetség tagjai területi épsége és politikai függetlensége elleni támadó háborút⁴² és a 17. cikkben megfogalmazott feltételek mellett a nem tagállamok elleni háborút is.⁴³

³⁶ Vö. Nagendra Singh: Nuclear Weapons and International Law, New York, 1959. 108—109. p. Az önvédelemnek ez a hagyományos fogalma más nemzetközi jogászok szerint is lehetővé tette a megelőző cselekvés fogantatosítását. Így Westlake 1904-ben így ír: „Az állam megvédheti magát megelőző eszközök útján — ha az elkiismeretes döntése szerint szükséges — más állam támadással való fenyegetéssel vagy előkészülettel vagy más olyan magatartással szemben, amelyből a támadási szándékokra ésszerűen következtetni lehet.” (J. Westlake: International Law, Cambridge, 1904. 299. p.) A. P. Sereni az önvédelem fogalmáról szólva annak lényegét egyenesen abban látja, hogy az egy fenyegetett jogot van hivatva biztosítani, „az önvédelem egy jogellenes cselekmény megelőzésére irányul”. (P. A. Sereni: Diritto Internazionale, III. kötet, Relazioni Internazionali, Milano, 1962. 1526. p.)

³⁷ Nagendra Singh: i. m. 111. p.

³⁸ H. Grotius: A háború és a béke jogáról. Budapest, 1960. II. kötet, 25. p.

³⁹ „A terület jogtalan hódítójával szemben a jogos védelem — legalábbis a kifejezés szoros értelmében — mindenkor és a pozitív jog minden fejlődési szakaszában az igazságos háború egyik esetének minősült és fog minősülni.” Y. de la Brière: Le Droit de Juste Guerre, Tradition Théologique Adaptations Contemporaines, Paris, 1938. 194. p. Hasonló álláspontot fejt ki Kelsen, aki szerint a jogellenesség miatt indított háború bellum justum-nak minősül. (H. Kelsen: Unrecht und Unrechtsfolge im Völkerrecht. Zeitschrift für Öffentliches Recht, 1932. XII. Band. 580. p.)

⁴⁰ S. Calogeropoulos-Stratis: La légitime défense, Revue Hellenique de Droit International, 1952. 219. p.

⁴¹ Vö. G. Tunkin: A nemzetközi jog elméletének kérdései. Budapest, 1963. 261. p.

⁴² Ez következik az Egyezségokmány 10. cikkéből: „A Szövetség tagjai kötelezik magukat arra, hogy a Szövetség valamennyi tagjának területi épségét tiszteletben tartják és minden külső támadással szemben megóvják...” A támadó háborút egyébként nemcsak az Egyezségokmány, hanem a Kögyűlés 1927. szeptember 24-én hozott határozata is megtiltotta: „L'Assemblée... Déclare: 1. Toute guerre d'agression est et demeure interdite”. (Vö. E. Giraud: i. m. 697. p.)

⁴³ Ezen cikk értelmében a nem tagállamokat is fel kellett szólítani, hogy vitáikat békés úton (bíróság, választott bíróság vagy a Nemzetek Szövetsége Tanácsa útján) intézzék el és ez esetben ugyanazok a szabályok vonatkoztak rájuk, mint a Szövetség tagjaira, a 17. cikk harmadik bekezdése pedig így szólt: „Ha a felszólított Állam a vitás eset elintézésénél a Szövetség tagjaira rótt kötelezettségek elvállalását visszautasítja és a Szövetség valamelyik tagja ellen háborút indít, az ilyen állammal szemben a 16. cikk rendelkezései nyerne alkalmazást.” (A hivatkozott 16. cikk azt jelentette, hogy

Az egyéb célból indított háborút viszont lehetővé tette a 12., 13. és 15. cikkekben meghatározott feltételek mellett, azaz az államok kötelesek voltak vitáikat választott bíróság, nemzetközi bíróság vagy a Nemzetek Szövetsége Tanácsa elé vinni és a 12. cikk értelmében nem kezdhettek háborút a bírósági, választott bírósági döntés vagy a Tanács döntése utáni 3 hónap lejártá előtt. Ezen időtartam lejártá után a háború megengedett volt, kivéve két korlátozást: Tilos volt háborút indítani azon állam ellen, aki elfogadta a bíróság döntését (13. § 4.), vagy a Tanács egyhangúlag hozott döntését (15. cikk 6.). Ilyen módon a háború kétféleképpen minősült: volt jogos és jogtalan háború és mint E. Giraud megállapította, a Nemzetek Szövetségének Egyezségokmánya azzal, hogy bizonyos esetekben megtiltotta a háborút, bevezette a jogos védelem fogalmát a nemzetközi jogba,⁴⁴ ilyennek azonban csak a tiltott háborúindítással szembeni védekezés minősült, az Egyezségokmányban megengedett háborúval szemben a jogos védelem fogalmilag kizárt.⁴⁵ A jogos védelem alkalmazása kiszélesedett 1928-ban a Kellogg-Briand (vagy más néven Párizsi Paktum) paktum megkötésével, mivel az abban részt vevő államok általános jelleggel lemondtak a háborúindítás jogáról, s ezzel minden háború — a támadó oldaláról — jogellenesnek minősült és a vele szemben álló megtámadott állam jogos védelmi helyzetbe került.

Érdekes módon ugyanakkor a paktum szövege semmiféle rendelkezést nem tartalmazott magáról a jogos védelemről. Ez azzal függött össze, hogy Kellogg, az USA külügyi államtitkára, az egyezmény egyik kezdeményezője attól félt, hogy a háborúról való lemondás kötelezettségét gyengítené, ha alóla kivételt tennének,⁴⁶ ezért eredeti koncepciója a háború teljes elvetése volt.⁴⁷ Ugyanakkor a Paktum hallgatása dacára az államférfiak nyilatkozataiból kétséget kizáróan kitűnik, hogy nézetük szerint a háborúról való lemondás nem érintette az államok jogát a jogos védelemre. Maga Kellogg a következőképpen indokolta álláspontját az USA 1928. június 23-án kelt jegyzékében:⁴⁸ „A háborúellenes szerződés amerikai tervezetében nincs semmi olyan, mely bármi módon korlátozná vagy gyengítené az önvédelem jogát. Ez a jog minden szuverén államot megillet és implicite benne van minden szerződésben. Minden nemzet mindenkor szabadon és tekintet nélkül bármilyen szerződésre, megvédheti területét támadástól vagy megszállástól és egyedül illetékes annak eldöntésére, hogy milyen körülmények között folyamodik önvédelmi háborúhoz... Ennek az elidegeníthetetlen jognak szerződésben való kifejezett elismerése azonban ugyanazon nehézségekbe ütközne, mint az agresszió meghatározása.”⁴⁹ Hasonlóan nyilatkoztak a Kellogg—Briand paktummal kapcsolatban más államok is.⁵⁰

ha a tagállam nem tartotta be a viták békés elintézésére vonatkozó szabályokat, pl. a három hónap lejártá előtt háborút kezdett, úgy ezt „ipso facto olyannak kell tekinteni, mintha háborús cselekményt követett volna el a Szövetség valamennyi többi tagja ellen”.)

⁴⁴ E. Giraud: i. m. 715. p.

⁴⁵ Hasonló gondolatot fejez ki J. Kunz: „Abban a mértékben, ahogyan a háború szabad maradt az Egyezségokmány szerint, jogi szempontból általában nem számít, hogy egy védekező vagy támadó háborúról van szó...” (L'Article XI. du Pacte de la Société des Nations, Recueil des Cours, 1932. Tome 39. 731. p.)

⁴⁶ Vö. S. Calogeropoulos-Stratis: i. m. 220. p.

⁴⁷ Vö. I. Brownlie: i. m. 235. p.

⁴⁸ Ez a jegyzék az USA szerződéstervezetét tartalmazza, melyet Ausztráliának, Belgiumnak, Canadának, Franciaországnak, Csehszlovákiának, Indiának, Dél-Afrikának, Nagy-Britanniának, Németországnak, Írországnak, Olaszországnak, Japánnak, Új-Zélandnak és Lengyelországnak küldtek el.

⁴⁹ I. Brownlie: i. m. 236. p.

⁵⁰ Így a francia szerződéstervezet, melyet a francia kormány 1928. április 20-án átadott az Egyesült Államoknak, Nagy-Britanniának, Japánnak, Németországnak és Olaszországnak, megállapítja, hogy „...a felek lemondanak a háborúról, mint a nemzeti politika eszközéről anélkül, hogy ez érintené az ő jogos védelmi jogaikat a létező szerződések keretei között.” (D. Hunter Miller: The Peace Pact of Paris, New York—London, 1928. 186. p.) A brit kormány az USA kormányához intézett 1928. május 19-én kelt jegyzékében szintén fenntartotta az önvédelem jogát: „...there are

A háború tilalmával kapcsolatosan az ENSZ Alapokmánya továbblépett a Párizsi Paktumhoz képest, mivel nemcsak a háborút, hanem mindenféle erőszakot és az azzal való fenyegetést is megtiltotta a 2. cikk 4. pontjában. Ugyanakkor az 51. cikkben megengedi bizonyos korlátok között a jogos védelmet: „A jelen Alapokmány egyetlen rendelkezése sem érinti az Egyesült Nemzetek valamelyik tagja ellen irányuló támadás esetében az egyéni vagy kollektív önvédelem természetes jogát mindaddig, amíg a Biztonsági Tanács a nemzetközi béke és biztonság fenntartására szükséges rendszabályokat meg nem tette. A tagok az önvédelem e jogának gyakorlása során fogantatosított rendszabályait azonnal a Biztonsági Tanács tudomására tartoznak hozni, és ezek a rendszabályok semmiképpen sem érintik a Biztonsági Tanácsnak a jelen Alapokmány értelmében fennálló hatáskörét és kötelezettségét abban a tekintetben, hogy a nemzetközi béke és biztonság fenntartása vagy helyreállítása végett az általa szükségesnek tartott intézkedéseket bármikor megtegye.” Az idézett cikk sem a jogos védelem, sem a fegyveres támadás fogalmát nem határozza meg és nem találunk ezekre meghatározást az Alapokmány egyéb rendelkezéseiben sem. Az ENSZ Nemzetközi Jogi Bizottságában a felelősség jogáról folyó kodifikáció kitért ugyan a jogos védelemre is, de csupán mint a jogellenességet kizáró egyik okot említi, az ezzel kapcsolatos egyetlen cikkben nincs szó sem a jogos védelem fogalmáról, sem alkalmazásának feltételeiről vagy korlátairól. Az ENSZ Alapokmány 51. cikkére utalva csak azt rögzíti a tervezet, hogy a jogos védelemben elkövetett cselekmény nem jogellenes.⁵¹ Az ENSZ Alapokmányának ez a cikke ennél fogva számos, a nemzetközi jog tudományában vitatott kérdést vet fel, ezek tisztázásához ugyan jelentős mértékben hozzájárultak a Nemzetközi Bíróságnak 1984-ben és 1986-ban a Nicaragua és az USA között keletkezett viszályában hozott határozatai, azonban a jelen cikk keretei között mindössze néhány probléma felvetése lehetséges.

III.

Az egyik ilyen kérdés, hogy jogos védelem esetén az Alapokmányból keletkezett új jogról vagy egyszerűen csak a meglevő hagyományos önvédelem korlátozásáról van szó?

Többen úgy látják, hogy az Alapokmány nem forrása valamely új önvédelmi jognak, így V. David szerint az önvédelem intézményének alapja az általános nemzetközi szokásjogban van és ezt az intézményt az Alapokmány csak átvette.⁵² Az Alapokmány ugyanakkor korlátozta az államok korábban fennálló szuverén jogát, ezt fejezi ki A. L. Goodhart a NATO-ról írt cikkében,⁵³ hasonló nézetten van J. Delivanis⁵⁴ és A. Eisenberg is.⁵⁵ A Nemzetközi Bíróság szintén úgy látta a Nicaragua c. Egyesült Államok ügyben, hogy az egyéni és

certain regions of the world the welfare and integrity of which constitute a special and vital interest for our peace and safety... Their protection against attack is to the British Empire a measure of self-defence.” (D. Hunter Miller: i. m. 196. p.) Japán a szerződés tervezetével kapcsolatosan ugyancsak kijelentette: „...la proposition des Etats-Unie ne contient rien qui soit de nature à priver les Etats indépendant du droit de la légitime défense.” (S. Calogeropoulos-Stratis: i. m. 220. p.)

⁵¹ A tervezet 34. cikke szerint: „Az államnak valamely másik állam felé fennálló nemzetközi kötelezettségével összhangban nem álló cselekményének jogellenessége kizárt, ha azt saját maga, vagy más állam elleni támadással szemben védekezve, az ENSZ Alapokmányának megfelelően fejtí ki.” (Yearbook of International Law Commission 1980. Vol. II. Part One, 70. p.)

⁵² V. David: Sankce v mezinarodnim pravu, Brno 1976. 55. p.

⁵³ Így A. L. Goodhart megállapítja: „Az Egyesült Nemzetek Szervezetének tagjai, amikor természetes hatalmukat gyakorolják, azt nem egy nekik megadott, hanem egy már korábban létező jog alapján teszik. Az Alapokmány csak korlátozza az államok szuverén jogát, de nem forrása ezeknek a jogoknak.” (The North Atlantic Treaty of 1949. Recueil des Cours, 1951. II. Tome 79. 192. p.)

⁵⁴ J. Delivanis: i. m. 49. p.

⁵⁵ A. Eisenberg: La legitima defensa en el derecho internacional. Revista de la Facultad de Derecho y Ciencias Sociales (Rosario) 1959. 292. p.

kollektív önvédelemhez való jog a nemzetközi szokásjogban gyökeredzik.⁵⁶ Mindebből azután felállítható az a tétel, hogy a jogos védelem kivétel a fegyveres erő alkalmazásának tilalma alól. R. Ago, a felelősség jogával kapcsolatos kidifikáció második előadója a Nemzetközi Jogi Bizottságban előadott nyolcadik jelentésében ezt az álláspontot képviseli: „...jelenleg úgy tűnik, hogy a jogos védelemben a 'fegyveres önvédelem' egyik (vagy jobban mondva az egyetlen) formáját kell látni, amit az államnak a jelenleg hatályos nemzetközi jog még megenged.”⁵⁷ Bowett szintén azon az állásponton van, hogy az államok mindazokat a jogokat élvezik, amelyeket részükre az általános nemzetközi jog biztosít, kivéve azokat a jogokat, amelyekről lemondtak az Alapokmány értelmében.⁵⁸ F. Berber a jogos védelmet szintén az erőszak tilalma alóli kivételnek tekinti,⁵⁹ ugyanezt vallja A. Remiro Brotons⁶⁰ és Díez de Velasco is.⁶¹ A Nemzetközi Bírószág 1986-ban hozott ítéletében szintén úgy látta, hogy az 51. cikk rendelkezéseit az erőszak alkalmazásának tilalma alóli kivételnek kell tekinteni.⁶² E. Szkakunov szovjet jogász ezzel szemben úgy látja, hogy ha az erőszak alkalmazásának tilalma alól van kivétel, ez annak elismeréséhez vezet, mintha a mai nemzetközi jog is kivételesen „megengedné” a háborúhoz való jog bizonyos formáit. Nézete szerint amikor két cselekmény, egy jogos és egy jogtalan áll egymással szemben, nem helyes azt mondani, hogy az előbbiek kivételek az utóbbiak alól.⁶³ Hasonló álláspontot foglalnak el a nagy szovjet kézikönyv szerzői is.⁶⁴ Formális szempontból a jogos védelmet tényleg fel lehet úgy is fogni, mint kivételt az erőszak tilalma alól, de ez a koncepció mégsem szerencsés.

Az erőszak tilalmára vonatkozó jogszabály alól — mely egyébként imperatív vagy más néven *cogens norma*⁶⁵ — valóban nincs kivétel, hiszen az agresszió minden esetben jogtalan, méghozzá a legsúlyosabb nemzetközi jogsértés, ún. nemzetközi bűncselekmény⁶⁶ kategóriá-

⁵⁶ „Thus the Charter itself testifies to the existence of the right of collective self-defence in customary international law.” (I. C. J. Reports, 1986. 102. p.)

⁵⁷ *Annuaire de la Commission du Droit International*, 1980. Vol. II. Première partie, 51. p.

⁵⁸ D. C. Bowett: i. m. 185. p.

⁵⁹ F. Berber: i. m. 1962. II. 48. p.

⁶⁰ A. Remiro Brotons: *Derecho Internacional publico*, I. Principios Fundamentales. Madrid, 1983. 184. p.

⁶¹ M. Díez de Velasco: *Instituciones de Derecho Internacional Publico*. 6. ed. Madrid, 1982. Tomo I. 502. p.

⁶² „Both Article 51 of the United Nations Charter and Article 21 of the Organization of American States Charter refer to self-defence as an exception to the principle of the prohibition of the use of force.” (Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua, Merits, Judgment, I. C. J. Reports 1986. 35. p.)

⁶³ E. J. Szkakunov: i. m. 8. p.

⁶⁴ „A fegyveres erő önvédelem alapján való alkalmazása nem jelent kivételt az ENSZ Alapokmány 2. cikk 4. pontjában foglalt azon alapelv alól, mely megtiltja az államok közötti erőszak alkalmazását.” *Kursz mezsdunarodnogo prava v sesztyi tomah*. Tom IV. Moszkva, 1968. 394. p.

⁶⁵ A „*jus cogens*” kifejezés helyett szerencsésebbnek tartom az „imperatív norma” kifejezés használatát, amit más jogterületen (pl. a nemzetközi magánjogban) *feltétlen alkalmazást igénylő norma* elnevezésére használnak és amely alatt az államon belüli jogban alapvető, közzérrendi jellegű szabályokat kell érteni és ez a helyzet a nemzetközi jogban is. Ezek a közérdekű normák mindig olyan univerzális jellegű nemzetközi jogszabályok, „amelyeknek feltétlen érvényesüléséhez az egész nemzetközi jogközösségnek érdeke fűződik.” (Haraszi György: A nemzetközi szerződések jogának főbb fejlődési tendenciái. Jogtudományi Közöny, 1969. 12. sz. 631. p.)

⁶⁶ Az államok nemzetközi felelősségéről a Nemzetközi Jogi Bizottságban folyó kodifikációs tervezet 19. cikke a nemzetközi bűncselekmény fogalmát a következőképpen határozza meg: „...2. Nemzetközi büntettet valósít meg az a nemzetközi jogsértő cselekmény, amelyik olyan nemzetközi kötelezettség állam általi megszegésének az eredménye, amely kötelezettség a nemzetközi közösség alapvető érdekeinek megvédéséhez annyira lényegbevágó, hogy megszegését ez a közösség mint egész büntettnak ismeri el.

3.A.2. bekezdés figyelembevételével a hatályos nemzetközi jog szabályai alapján nemzetközi büntettet eredményezhet többek között:

a) a nemzetközi béke és biztonság fenntartásához lényegbevágóan fontos nemzetközi kötelezettség — amilyen az agresszió tilalma — súlyos megszegése;...” (Vö. *Posta I.—Dunay P.—Kardos*

jába tartozik. A jogos védelem ezzel szemben nem egy egyébként tiltott cselekmény megengedett változata, hanem jogilag merőben más kategória, azaz *jogos cselekvés, mely egy jogtalan aktus elhárítására irányul*. Ha a jogos védelem egyáltalán bármi alól kivétel, úgy első sorban az *önhatalommal való intézkedés tilalma alóli kivételnek lehet tekinteni*. Ugyanakkor az idézett szerzőknek kétségtől igazuk van abban, hogy a jogos védelmet, mint nemzetközi kategóriát nem az ENSZ Alapokmánya hozta létre, az azóta létezik, amióta a támadó háború bizonyos esetekben jogtalan, azaz a Nemzetek Szövetsége Egyezségokmányának hatályba lépése óta. Erre utal az 51. cikk megfogalmazása is a hivatalos szövegekben szereplő „inherent right”, a „derecho inmanente”, „droit naturel”, „neotjemlennoe pravo” szavak arra utalnak, hogy *itt egy korábban fennálló jog további elismeréséről van szó*, semmint valamiféle új jog keletkezéséről.

Az 51. cikk szövegének vizsgálata nem hagy kétséget az iránt sem, hogy a jogos védelmi helyzetet a fegyveres támadás bekövetkezése idézi elő, azaz *ilyen támadás nélkül nincs jogos védelem*.⁶⁷ Ez az álláspont a nemzetközi jog tudományában általánosan elismert, így ezen a nézeten van K. A. Baginjan,⁶⁸ V. K. Szobakin,⁶⁹ E. I. Szkakunov,⁷⁰ H. Kelsen,⁷¹ A. Verdross,⁷² J. Kunz,⁷³ P. Lamberti Zanardi,⁷⁴ L. A. Podesta Costa.⁷⁵ A Nemzetközi Jogi Bizottságban folyó kodifikáció során R. Ago a jogos védelmet szintén úgy tekintette, mint a fegyveres támadással szembeni védekezést.⁷⁶

A másodikként felvetődő kérdés az, hogy a jogos védelemnek az 51. cikk szerinti szabályozása az egyetlen lehetőség jogszerű védekezés kifejtésére, vagy lehet védekezni az általános nemzetközi szokásjog alapján is. Ezzel kapcsolatban Vaszilenko szovjet jogász azon a nézeten van, hogy a nemzetközi jogi normák megsértése jogot ad a nemzetközi jogalanyoknak arra, hogy jogaik és érdekeik védelmére a megfelelő intézkedéseket megtegyék, de ezek nem lehetnek ellentétben a hatályos nemzetközi joggal, különösen az Alapokmány 51. cikkével, mivel az ENSZ Alapokmány elfogadásával az univerzális nemzetközi jog szerinti önvédelmet „száműzték a nemzetközi jogból”.⁷⁷ E szerint tehát lehet ugyan védekezni a nemzetközi szokásjog alapján is, de ezt az ENSZ Alapokmány korlátozza. Hasonló álláspontot fejt ki J. Stone is, aki az önvédelem lehetőségéről szólva megállapítja, hogy azt az Alapokmány 51. cikke korlátozza, az 51. cikk korlátain belül azonban létezik az önvédelem lehetősége még akkor is, ha a Karta más rendelkezései ezt látszólag megtiltják. Ezen önvédelmi korlátozást nem számítva minden tagállamra a Karta által módosított nemzetközi

G.—Nagy B.: Nemzetközi jogi dokumentumgyűjtemény, Budapest, 1984. 406. p.) A nemzetközi büntettekről lásd V. David: Mezinárodní zločiny ajejichprávní následky (A nemzetközi bűncselekmények és jogkövetkezményeik) Acta Universitatis Brunensis, Juridica No. 72. Brno, 1988. és B. Graefrath: Völkerrechtliche Verantwortlichkeit für internationale Verbrechen. In: Probleme des Völkerrecht, Berlin, 1986. 89. és köv. p.

⁶⁷ Találón jellemzi az agresszió és az önvédelem viszonyát C. A. Pompe holland jogász: „...ha egy állam nem agresszor, úgy mindig a jogos védelem állapotában cselekszik, így azok a cselekmények, melyek nem minősülnek agressciónak, mindig jogos védelmi aktusok.” (C. A. Pompe: Aggressive War an International Crime 55. p.)

⁶⁸ K. A. Baginjan: Borba Szovetszkogo Sojuza protiv agresszii. Moszkva, 1959. 237. p.

⁶⁹ U. K. Szobakin: Kollektivnaja bezapoznosztyi garantija mirnogo szoszuscsesztvovanyija, Moszkva, 1962. 302. p.

⁷⁰ E. I. Szkakunov: i. m. 92. és köv. p.

⁷¹ H. Kelsen: The Law of the United Nations, London, 1951. 797—798. p.

⁷² A Verdross az Alapokmány 51. cikkét értelmezve megállapítja: „Le droit de légitime défense individuelle ou collective, est donc strictement réservé du cas d'une agression armée”. Idées directrices de l'Organisation des Nations Unies, Recueil des Cours, 1955. Tome 83. 59. p.

⁷³ J. Kunz: Individual and Collective Self-Defence... 877. p.

⁷⁴ P. Lamberti Zanardi: i. m. 131. p.

⁷⁵ L. A. Podesta Costa: Derecho Internacional Publico. Buenos Aires, 1979. Tomo I. 129. p.

⁷⁶ Lásd Annuaire, 1980. Vol. II. Première partie, 55. p.

⁷⁷ V. A. Vaszilenko: Mezsdunarodno pravovije szankcii. Kiev, 1982. 22—23. p.

szokásjog vonatkozik.⁷⁸ R. W. Tucker ugyancsak úgy látja, hogy az önvédelmi intézkedéseket a szokásjog is megengedi az állam biztonságát és függetlenségét veszélyeztető aktusokkal szemben.⁷⁹

A kérdés az, hogy vajon ezen nemzetközi szokásjog szerint gyakorolható önvédelem mennyiben több vagy más, mint az 51. cikk által megengedett jogos védelem, illetve egy ezt megelőző kérdés, hogy ha valamely, a szokásjogban keletkezett nemzetközi jogintézményt utóbb szerződésbe foglaltak, lehet-e egyáltalán arra, mint esetleg külön alkalmazható szokásjogi szabályra hivatkozni.

IV.

A Nemzetközi Bíróság a Nicaragua és az Egyesült Államok között keletkezett vitában hozott döntéseiben részletesen foglalkozott mindkét kérdéssel. Az állásfoglalást többek között az tette szükségessé, hogy Nicaragua kérelme nemcsak az Egyesült Államok szerződésszegő magatartására hivatkozott, hanem azt is kérte, hogy a Bíróság állapítsa meg az általános nemzetközi szokásjog USA részéről történt megsértését is.⁸⁰ A panaszolt cselekmények legnagyobb része olyan jogsértéseket jelentett (pl. erőszak alkalmazása és az azzal való fenyegetés Nicaragua ellen, vagy ezen állam belső ügyeibe való beavatkozás), melyeket nemcsak a nemzetközi szokásjog, hanem bizonyos nemzetközi szerződések, pl. az ENSZ Alapokmánya, vagy az Amerikai Államok Szervezetének Alapokmánya, valamint a Nicaragua és az USA között 1956-ban Managua-ban kötött barátsági, kereskedelmi és hajózási szerződés is tiltanak, azonban az Egyesült Államok 1946-ban, amikor elfogadta a Nemzetközi Bíróság hatáskörét, olyan fenntartást tett, hogy többoldalú szerződésből származó vita esetében az USA csak akkor veti magát alá a Bíróság joghatóságának, ha a bírói határozattal érintett összes állam részt vesz a perben, vagy ha az USA külön nyilatkozattal elfogadja a Bíróság hatáskörét.⁸¹ Az USA szerint ilyen érintett államok Honduras, Costa Rica és Salvador, ezek azonban nem vettek részt az eljárásban,⁸² így a Nemzetközi Bíróságnak Nicaragua panaszát egyrészt az 1956. évi kétoldalú szerződés, másrészt a nemzetközi szokásjog alapján kellett elbírálnia.

A szerződésbe foglalt nemzetközi szokásjogi szabály létezésével és alkalmazásával kapcsolatosan a Bíróság 1984. november 26-án hozott döntése leszögezi, hogy az USA álláspontjával ellentétben „nem lehet Nicaragua kérelmét a nemzetközi általános szokásjogi szabályok alapján elutasítani pusztán azért, mivel ezek a szabályok benne vannak a Nicaragua által hivatkozott egyezmények szövegében is. Az a tény, hogy az előbb említett és ilyenként

⁷⁸ J. Stone: *Legal Controls of International Conflict*. London, 1954. 244. p.

⁷⁹ R. W. Tucker: *Reprisals and Self-Defense: The Customary Law*, AJIL 1972. 589. p.

⁸⁰ Így pl. a Nicaragua által beadott kereset b) pontja kéri a Bíróságtól a következők kimondását: „That the United States, in breach of its obligation under general and customary international law has violated and is violating the sovereignty of Nicaragua by:

- armed attacks against Nicaragua by air land and sea;
- incursions into Nicaraguan territorial waters;
- aerial trespass into Nicaraguan airspace;
- efforts by direct and indirect means to coerce and intimidate the Government of Nicaragua.”
- efforts by direct and indirect means to coerce and intimidate the Government of Nicaragua.”

Az általános szokásjog megsértésére hivatkozik továbbá a nicaraguai kereset c), d), e) és f) pontja is. (Vö. I. C. J. Reports, 1986. 18—19. p.)

⁸¹ Ez volt az ún. *Vandenberg-fenntartás*. (Lásd *Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua*, Judgment of 26 November 1984. I. C. J. Reports, 1984. 421—422. p. és S. M. Schwebel különvéleményét, uo. 602. p.)

⁸² Salvador ugyan előterjesztett egy beavatkozási kérelmet, de azt a Bíróság 1984. október 4-én elutasította. (I. C. J. Reports, 1984. 215. és köv. p.)

elismert elvek kodifikálva vannak, vagy hogy többoldalú egyezménybe foglalták azokat, nem jelenti azt, hogy megszűntek volna létezni vagy hogy nem alkalmazhatóak mint a szokásjog szabályai, még olyan államok esetében sem, amelyek a vonatkozó egyezményekben részes felek. Az olyan elvek, mint az erőszak tilalma, a be nem avatkozás, az államok függetlensége és területi sérthetetlensége, valamint a hajózás szabadsága megőrzi kötelező jellegét, annak ellenére, hogy az ilyen elveket rögzítő szerződések rendelkezései is alkalmazhatóak.”⁸³

A Bíróóság az 1986. június 27-én hozott érdemi (Merit) ítéletében megerősítette korábbi álláspontját és kimondta: „Nem kétséges, hogy az erőszak alkalmazásának és a kollektív önvédelemnek a jelen eljárás során felmerült vitapontja olyan témát jelent, melyet egyaránt szabályoz a nemzetközi szokásjog és szerződések is, különösen az ENSZ Alapokmánya.”⁸⁴ Azzal kapcsolatban pedig, hogy ilyen esetekben melyik forrás alkalmazható, a Bíróóság azon a véleményen volt, hogy a szokásjog még akkor sem veszíti el a külön alkalmazás lehetőségét, ha tartalmilag pontosan megegyezik a szerződéses normával.⁸⁵

Az egyetemes nemzetközi szokásjog értelmében gyakorolható jogos védelem, D. Bowett véleménye szerint azonkívül, hogy a kényszer használatát jogossá teszi, alkalmazható olyan esetben is, amikor az önvédelmi jog funkciója „az, hogy igazoljon olyan, egyébként jogtalan cselekményeket, melyek szükségesek az állam bizonyos, lényeges jogainak védelmére más államok jogsértéseivel szemben”.⁸⁶ Ilyen, egyéb lényeges jogok pl. Bowett szerint az *állampolgárok védelme*, akiknek érdekében ha őket idegen állam területén sérelem éri, az erőszak alkalmazása vagy az azzal való fenyegetés „általában elfogadott”⁸⁷ (generally admitted). A nemzetközi jog korábbi elméletében ennek a felfogásnak tényleg több hirdetője akad⁸⁸ és előfordult az is, hogy az államok ezzel indokolták fegyveres beavatkozásukat. Különösen gyakori volt ez az Egyesült Államok részéről, így az USA 1813 és 1899 között 46 (!) alkalommal vetett be csapatokat Latin-Amerikában állampolgárainak védelme címén.⁸⁹ Az állampolgárok védelme ürügyén később is és más államok részéről is előfordult beavatkozás, így pl. 1951-ben, amikor Iránban államosítottak egy brit céget, az Angol–Iráni Olajtársaságot, brit hadihajók jelentek meg a Shatt al-Arab folyón és Abadan kikötőjében „a brit életek védelme” címén.⁹⁰ Egy másik esetben, 1956. november 1-jén az Egyiptom ellen elkövetett brit–francia–izraeli agressziót a parlamentben a Lord Chancellor így indokolta: „...három jó alapunk van az intervencióra: a polgárainkat fenyegető veszély pl. Ismailiában; a csatornán való hajózást fenyegető veszély és az a veszély, amely a csatornában levő, felbecsülhetetlen értékű beruházásokat veszélyeztet.”⁹¹ Ennek az indoklásnak — mint Bowett meg-

⁸³ I. C. J. Reports, 1984. 424. p.

⁸⁴ I. C. J. Reports, 1986. 27. p.

⁸⁵ „...even if a treaty norm and a customary norm relevant to the present dispute were to have exactly the same content, this would not be a reason for the Court to take the view that the operation of the treaty process must necessarily deprive the customary norm of its separate applicability.” (I. C. J. Reports, 1986. 94. p.) A Bíróóság ugyanezen ítélet 179. paragrafusában megismétli ezt az álláspontját. (Vö. I. C. J. Reports, 1986. 96. p.)

⁸⁶ D. Bowett: i. m. 269–270. p.

⁸⁷ D. Bowett: i. m. 87. p.

⁸⁸ Itt elsősorban E. Borchard amerikai jogászt kell megemlíteni, aki az idegen országba csapatok szállítását is jogosnak tartja az állampolgárok védelme címén, s ez nézete szerint öt célból is indokolt. (E. Borchard: *Diplomatic Protection of Citizens Abroad*, New York, 1916. 449. p.) Humanitárius okokból jogosnak tekinti a beavatkozást A. von Wachter is: „Es lässt nicht bestreiten, dass in einzelnen Fällen ein Recht zur Intervention besteht, wenn allgemeine Grundsätze der Menschlichkeit in gröblichster Weise verletzt werden.” (Die völkerrechtliche Intervention als Mittel der Selbsthilfe. Inaugural-Dissertation, München, 1911. 50. p.)

⁸⁹ Vö. H. Waldock: *The Regulation of the Use of Force by Individual States in International Law*. Recueil des Cours, 1952. Tome 81. 296. p.

⁹⁰ I. Brownlie: i. m. 296. p.

⁹¹ D. Bowett: i. m. 104. p.

jegyzí⁹² — az a szépséghibája, hogy a veszélyt nem az egyiptomi hatóságok mulasztása, hanem az izraeli csapatok támadása idézte elő, a brit akció ezzel szemben kizárólag Egyiptom ellen irányult...

Elterjedt nézet szerint a jogos védelem alkalmazhatóságával és az erőszak tilalmával kapcsolatos szokásjogi szabályok ugyanazok, mint amelyeket az ENSZ Alapokmánya tartalmaz. Erre hivatkozott az Egyesült Államok a Nicaragua által ellene indított perben⁹³ és hasonlóan foglalt állást e kérdésben a Nemzetközi Jogi Bizottság is: „...a nemzetközi jogászok nagy többsége ma határozottan azon a véleményen van, hogy az Alapokmány 2. cikkének 4. paragrafusa az Alapokmány egyéb rendelkezéseivel együtt hitelesen megállapítja a modern szokásjognak az erőszak alkalmazására vagy az azzal való fenyegetésre vonatkozó szabályait.”⁹⁴ Az 51. cikkel kapcsolatosan hasonló nézeten van R. Ago, a Nemzetközi Jogi Bizottság felelősségi tervezetének második előadója is,⁹⁵ aki szerint az ENSZ Alapokmány létrehozásakor az államok képviselői csupán írásba fektették a jogi tudatukban már létező elveket és eszméket.⁹⁶

A Nemzetközi Bíróság nem osztotta az USA álláspontját, úgy látta, hogy az Alapokmánynak a jogos védelemre vonatkozó rendelkezése és a nemzetközi szokásjog vonatkozó szabályai nem pontosan ugyanazok, mivel az Alapokmány nem határozza meg sem a fegyveres támadás fogalmát, sem az arányosság szabályát a támadás és a jogos védelmi intézkedések között, ennél fogva ez utóbbiakat az általános nemzetközi szokásjog rendezi.⁹⁷ Azt azonban a Bíróság sem állította, hogy különbség lenne a szerződési jog és a szokásjogi norma között az erőszak tilalmát illetően, nézete szerint ezt mindkét jog azonos módon szabályozza és úgy látta, hogy ebben a felek is egyetértenek.⁹⁸ A Bíróság továbbá megállapította, hogy az erőszaktól való tartózkodás kötelező erejére nézve egy opinio juris alakult ki a nemzetközi szokásjogban.⁹⁹

Ha tehát van is különbség az ENSZ Alapokmányában foglalt jogos védelmi és az egyetemes nemzetközi szokásjog által elismert önvédelmi jog között, ez a *különbség nem az erőszak alkalmazásának tilalmában van*. A mai nemzetközi szokásjog sem ismeri el tehát a fegyveres erő alkalmazásának jogszerűségét fegyveres támadás hiányában, így az állampolgárok védelme címén eszközölt és fentebb idézett esetekben a fegyveres erő használata egyaránt ütközik az ENSZ Alapokmány 2. cikk 4. pontjának rendelkezéseibe és a nemzetközi szokásjog vonatkozó normáiba, ennél fogva az ilyen akció jogellenes.

Felvetődik az a kérdés is, hogy vajon a fegyveres támadással szembeni védekezés az egyetlen jogos elhárító cselekmény, vagy lehet védekezni egyéb nemzetközi jogsértés ellen is? Kétségtelen, hogy vannak olyan, az állam szuverenitását sértő jogtalan cselekmények, melyek nem jelentenek a szó szoros értelmében támadást, azaz nem foglalják magukban fegyveres erő használatát, de amelyek sértik az állam alapvető jogait és megszüntetésük céljából sikeresen alkalmazhatók velük szemben elhárító cselekmények. Ilyen jellegű jogsértés pl. idegen állam légi terének jogosulatlan használata, kontinentális talapzatán engedély nélküli

⁹² D. Bowett: i. m. uo.

⁹³ Article 2(4) of the Charter is customary and general international law” (I. C. J. Reports, 1986. 99. p.).

⁹⁴ ILC Yearbook, 1966. Vol. II. 247.

⁹⁵ „...the writers, who have gone most thoroughly into the substance of this problem have highlighted the plain truth (and the present writer is firmly convinced that it is truth) that the principles that were current in general international law at the time when the Charter was drafted in no way differed as to substance, from those laid down in Article 51.” (I. L. C. Yearbook, 1980. Vol. II. 65. p.)

⁹⁶ Vö. I. L. C. Yearbook, 1980. Vol. II. 65. p.

⁹⁷ I. C. J. Reports, 1986. 94. p.

⁹⁸ I. C. J. Reports, 1986. 99. p.

⁹⁹ Lásd I. C. J. Reports, 1986. 99. p. 188 par.

olajkitermelés vagy parti tengerén való jogosulatlan halászás. Mindezekkel szemben az állam elhárító cselekmények kifejtése útján felléphet. Ez logikusan következik abból, hogy *nincs semmiféle nemzetközi jogszabály* — beleértve az ENSZ Alapokmányát is — *amely az államot bármiféle jogsértés elűzésére kötelezné*, sőt a jogsértésből keletkező felelősségi viszonyból következik a sértett állam azon joga, hogy szankciót alkalmazhat a jogsértővel szemben.¹⁰⁰ Ennek megfelelően *az állam nemcsak a fegyveres támadással szemben védekezhetsen, hanem szuverén jogait ért bármilyen más úton okozott sérelem ellen is*. Miután azonban az ENSZ Alapokmánya értelmében fegyveres erőt csak fegyveres támadás esetén, tehát jogos védelmi helyzetben alkalmazhat, így ezt a nem fegyveresen kifejtett jogsértést is *fegyveres erő alkalmazása nélkül* kell elhárítania. Ha például az állam parti tengerén idegen hajók jogosulatlanul halásznak, ez sérti az állam területi felség jogát, és a parti állam gazdasági érdekeit is, amellyel szemben jogosan felléphet és védekezhetsen. Ennek megfelelően *a jogos védekezésnek két változata van* a nemzetközi jogban: egyrészt az 51. cikk szerinti *jogos védelem* a fegyveres támadással szemben; másfelől minden más, az állam jogait sértő cselekmény elleni védekezés, ez az *önvédelem*. A kétféle védekezésre külön terminológia alakult ki azokban a nyelvekben is, ahol a magyarban, franciában, olaszban, spanyolban stb. használatos „jogos védelem” kifejezés helyett az ENSZ Alapokmány 51. cikkében szabályozott védelmet az „önvédelem” szóval jelölik. Így pl. ilyen megkülönböztetést alkalmaznak B. Graefrath—E. Oeser—P. A. Steiniger az NDK jogászai, akik a fegyveres támadással szembeni védekezést — az ENSZ Alapokmány hivatalos német fordításának megfelelően — „Selbstverteidigung” kifejezéssel jelölik, míg az egyéb szuverenitás sértéssel szembeni védekezésre a „Selbstschutz” megjelölést használják.¹⁰¹ A kétféle védekezésre külön kifejezés van az orosz,¹⁰² az angol¹⁰³ nyelvben is. Gyakorlati példát szolgáltatott a nem fegyveres jogsértéssel szembeni védekezésre Izland, az ún. tőkehal-háború idején, amikor az 50 mérföldre kiterjesztett izlandi halászati övezetben halászó idegen (főleg angol) hajók hálójának elvágásával védekezett a szigetállam az általa jogtalannak tartott¹⁰⁴ halászat megakadályozása végett. Ez a magatartás Izland részéről csupán a jogtalan halászás megakadályozását, annak elhárítását

¹⁰⁰ Ez az álláspont a nemzetközi jog szocialista művelői között általánosan elfogadott. H. Fiumel lengyel jogász pl. megállapítja: „...az állam nemzetközi jogi felelőssége ahhoz a kötelezettséghez vezet, hogy viselje mindazokat a következményeket és hátrányokat, amelyek abból a tényből erednek, hogy konkrét nemzetközi kötelezettségeit megsértette.” (H. Fiumel: W sprawie pojęcia odpowiedzialności państwa we współczesnym prawie międzynarodowym — Az állami felelősség modern nemzetközi jogi fogalmának ügyében — Państwo i Prawo, 1976. 3. sz. 39. p. Hasonló nézetet van Herczegh Géza: Állam nemzetközi felelőssége. Állam- és Jogtudományi Enciklopédia, Budapest, 1980. I. kötet 386. p.; P. Kurisz: Mezsduarodnie pravonarusenije i otvetsztvennoszty goszudarsztva. Vilna, 1973. 49. p. G. Tunkin: i. m. 295—296. p.; D. B. Levin: Otvetsztvennoszty goszudarsztvo v szovremennom mezsduarodnom prave. Moszkva, 1966. 11. p. V. David: Sankce v mezinárodním pravu. 44—45. p.; E. Graefrath—E. Oeser—R. Steiniger: i. m. 213. p. — A felelősségnek ez a felfogása előfordul a burzsoá jogtudományban is, ez a véleménye pl. M. Guiliano-nak, aki úgy látja, hogy a jogsértés alanyi jogot teremt a sértett számára, hogy represszáliát alkalmazzon (Diritto Internazionale Milano, 1974. I. 597. p.)

¹⁰¹ B. Graefrath—E. Oeser—R. A. Steiniger: i. m. 73. p. Ez a megkülönböztetés a német nyelvű irodalomban más szerzőknél is megtalálható, csak éppen nem azonos terminológiával. Így pl. G. Dahm is különbséget tesz a kétféle védekezés között, csak mindkét fajta védekezést a „Selbstverteidigung” kifejezéssel jelöli. (G. Dahm: Völkerrecht, Stuttgart, 1961. Band II. 424. és köv. p.)

¹⁰² Így P. Kurisz a nem fegyveres támadással szembeni védekezést „szamozascsita” kifejezéssel jelöli, míg a fegyveres támadással szemben alkalmazható védekezésre az Alapokmány hivatalos orosz szövegében szereplő „szamooborona” szót használja. (I. m. 42. p.)

¹⁰³ Így C. H. Waldock a kétféle védekezésre a „self-defence” és a „self-protection” kifejezéseket használja. (I. m. 495. és köv. p.)

¹⁰⁴ A Nemzetközi Bíróság 1974-ben hozott ítéletében az 50 mérföldes halászati övezetről szóló izlandi szabályozás jogszerűségét kétségbe vonva kimondta, hogy Izlandnak nem volt joga egyoldalú aktszal kitiltani az övezetből az angol halászhajókat [Fisheries Jurisdiction (United Kingdom v. Iceland) Merits, Judgment, I. C. J. Reports, 1974. 34. p.]

célozta és így céljában, funkciójában csak annyiban választható el a jogos védelemtől, hogy nem fegyveres támadással szemben következett be. Ez az elhárító cselekmény kétségkívül erősen hasonlít a represszáliához, tehát a szankcióhoz, de attól — nézetem szerint — mégis megkülönböztethető. Hogy az ilyen fellépés nem egyszerűen szankció alkalmazása, tehát nem represszália az azzal bizonyítható, hogy ilyen esetben a jogtalan halászatból származó kár megtérítésére külön sor kerülhet, illetve a kártérítés megtagadása esetén represszália alkalmazására is sor kerülhet. Egy további különbség a fegyveres támadással szemben alkalmazható jogos védelemhez képest az, hogy — mint ezt a Nemzetközi Bíróság 1986-ban hozott ítéletében megállapította — *nem fegyveres jogsértés esetén az arányos elhárító cselekmény kifejtésére csak a megtámadott állam jogosított, harmadik államok nem*.¹⁰⁵ Ez azt jelenti, hogy önvédelmet csak akkor lehet kollektíve gyakorolni, ha az ilyen cselekmény egyszerre több államot sértett, ilyenkor nyilvánvaló, hogy minden, jogaiban sértett állam ellenintézkedést alkalmazhat.

Végül az önvédelem a fegyveres támadással szembeni jogos védelemtől abban is különbözik, hogy a sértett állam egyben köteles *békés úton* keresni megfelelő megoldást, vagyis mint J. Zsurek megállapítja, az önvédelem csak másodlagos címen alkalmazható¹⁰⁶ azaz, ha a békés rendezés nem lehetséges.

Az önvédelem mai szokásjogi fogalma tehát jelentősen különbözik mind az önvédelem régi — 1920 előtti — fogalmától, mind az ENSZ Alapokmány 51. cikkében szabályozott jogos védelemtől.

KÁROLY NAGY

LEGITIMATE DEFENCE AND SELF-PROTECTION IN INTERNATIONAL LAW

(Summary)

In the international practice of states nowadays too, many of them often refer to legitimate defence in such cases as well, when they wish to present their actually wrongful act as a lawful one. The institution, which is called in English simply self-defence better to designate with term legitimate defence (légitime défense, legitime Verteidigung, legitima defensa etc.) used in the continent. That better gives the substance of the legal concept, notably *it means defence against a wrongful armed attack*. Legitimate defence exist only since the prohibition of aggressive war. First time it was universally declared by the Pact of Paris in 1928.

The putting the laws, called legitimate defence and the act of necessity into operation is deduced by the science of international law from *the right of self-preservation*. The right of self-preservation gave the right to the state for actions against not only wrongful acts, but even it made possible the use of preventive measures as well. Nowadays the right of self-preservation is not a base of reference because, according to the sense of Article 51. of the Charter, armed force may used only against armed attack. Therefore the anticipatory actions against the threatening attack are wrongful.

¹⁰⁵ A Bíróság, miután megállapította, hogy azok a cselekmények, amelyekkel Nicaraguát vádolják, nem tekinthetők fegyveres támadásnak, kimondta: „The acts of wich Nicaragua is accused, even assuming then to have been established and imputable to the State, could only have justified proportionate countermeasures on the part of the State wich had been the victim of these acte... They could not justify counter-measures taken by a third State...” (I. C. J. Reports, 1986. 127. p.)

¹⁰⁶ J. Zsurek: i. m. 57. p.

Nevertheless the rules of international customary law corresponding to the Charter were not abolished at the foundation time of UNO. Those are still applicable according to the orders of International Court of Justice in case of Nicaragua c. USA. So the armed attack is prohibited by this customary law too, as the first use of armed force is also not allowed in title of protection of citizens as well. At the same time the state may defend not only against armed attack, according to the international customary law, but even against any other wrong too trespassing sovereignty, because *the state is not obliged to endure such kinds of wrongful acts*.

Then nowadays in the international law there are two types of defence. The first is a legitimate defence against aggression. (It is called self-defence by the Article 51 of the Charter.) The second is the self-protection (Selbstschutz), which is against any other armless, internationally unlawful acts. *But in this case the repel of the action may not be the use of armed force*. The self-protection is not a sanction, so it aims solely only to beat the unlawful act off. As it was stated by International Court of Justice in 1986, the use of self-protection is the only right of the very state attacked and not of any third one's.

Antalfy György, az államtudós-politológus

I. Antalfy professzor tudományos munkássága 1947-től formálódott, elsősorban állam- és jogelméleti politológiai jellegű. Művei közül kiemelkednek: Állam- és alkotmány az athéni demokráciában. 1962; Állam- és demokrácia. Fejezetek az állam- és jogelmélet köréből. 1967; Basic problems of state and society. 1974; Állam, politikai rendszer, társadalom. Az állam- és jogelmélet és a politológia határkérdései. 1979; Szalay László, a reformkor politikai-jogi gondolkodója. 1983; Cours sur l'Etat Socialiste. 1985; Machiavelli és az állam tudománya. Állam- és jogelméleti reflexiók. 1986. című monográfiák. A társszerzőségben írt tudományos munkáiból mindenekelőtt az 1970-ben és az 1977-ben megjelent Állam- és jogelmélet című, valamint az 1974-ben publikált, A politikai és jogi tanok története című tankönyvek jelentősek. Fontosak még a Társadalom, állam, jog. 1963 című könyv és az Állam- és Jogtudományi Enciklopédiában (1980) írt tanulmányok.

A fentiekben túlmenően számos tanulmányban foglalkozott az állam- és jogelméletről szóló nézetekkel, azok tudományos kritikájával, az állam lényegével, szuverenitásával, valamint a szocialista állam funkcióinak és szervezetének kérdéseivel.

Az egyes művekben kifejtett maradandó, érdemi-tudományos tételek összefüggésben vannak az állam és jogfejlődés alakulásával.

Valamennyi munka a marxizmus tételeit tette meg kiindulópontul, azokat a társadalmi tényezőket tanulmányozta behatóan, amelyek befolyásolják az állam- és jogfejlődést.

Az államot és jogot *módszertani* szempontból mint az objektív társadalmi viszonyok termékeit fogta fel, és tételeinek bizonyítására alkalmazta a marxista filozófiát (a dialektikát és a materializmust), a dialektikus logika és a formális logika kategóriáit, bírálta az idealista filozófiai kiindulópontokat és fellépett az egyoldalúságok és a vulgarizálások ellen. Munkáját az erős társadalomtörténeti szemlélet hatja át és ezekre alapozta elméleti következtetéseit.¹

II. Az államelmélet kategóriáival kapcsolatban azok logikai, társadalmi-történeti tartalmára koncentrált.

Az *államtípussal* összefüggésben fő kérdésnek tartja, hogy kinek a hatalma érvényesül, és kinek a kezében van a gazdasági, a politikai, a kulturális-ideológiai hatalom. Az athéni rabszolgatartó államtípust mutatja be először gazdasági alapjával és felépítményével összefüggésben. Foglalkozik a feudális, a kapitalista, vagyis összefoglalóan a kizsákmányoló és a szocialista államtípus fő vonásaival is.²

¹ Antalfy György: Állam és demokrácia. (Fejezetek az Állam- és jogelmélet köréből) Bp. 1967. 3—9. p.; *Uő.*: Basic Problems of State and Society. Bp. 1974. 7—41. p.; *Uő.*: Állam, politikai rendszer, társadalom. Az állam és jogelmélet és a politológia határkérdéseiről. Bp. 1979. 33—37. p.; *Uő.*: Les méthodes d'analyse fondées sur la théorie de l'Etat et de administration. ARSP. 1985. Beiheft 23: Tradition und Fortschritt in den modernen Rechtskulturen, 97—104. p. Sep.; *Uő.*: The teaching of the history of the political and legal disciplines as part of the political and legal culture, Problemy teorii i filozofii prawa. Lublin. 1985. 17—28. p.

² Antalfy György: Állam és alkotmány az athéni demokráciában. I. m.: 83—149. p.; Antalfy György—Halász Pál: Társadalom, állam, jog. Bp. 1963. 57—212. p.; Antalfy György: Állam és